

DİL İLİŞKİLERİ VE ALINTI SÖZLER ÜZERİNE

On the Language Contacts and Borrowings

О языковых контактах и заимствованных словах

Püste AHUNDOVA*

Gazi Türkiyat, Bahar 2016/18: 205-211

Öz: Değişik dönemlerdeki yabancı dillerle kelime alışverişine halkın tarihi de yansımaktadır. Dile yerleşmiş ve kullanışlı birçok kelimenin yabancı kökenli olması o nesne ve algılamaların diğer dillerden alınmasına işaret eder. Rus dilindeki alıntı kelimelerin kaynakları da farklıdır. Alıntılar İskandinav, Roman Germen, Türk, Batı Slav ve başka dillerden girmiştir. Rusçaya diğer dillerden kelime girmesi onun özgünlüğünü bozmamış, tam tersi alıntı kelimeler Rusçanın dil kurallarına – fonetiğine, gramerine ve kelime türetimine uyum sağlamıştır.

Anahtar kelimeler: dil, leksik birim, kelime, kelime alışverişi, Rusça, Türkçe alıntılar, oryantalizm, Roman Germen kökenli kelimeler.

Abstract: Foreign origin of common names almost indicates the borrowed origin of relevant notions or objects. Languages-sources of borrowings for the Russian language are different. Borrowed words came from Scandinavian, Roman-German, Turkic and Western Slavic languages. The Russian language has not lost its unique peculiarities due to the loan words, on the contrary, the loan words have been adopted to the Russian language, to its phonetic and grammatical structure and ways of word-formation.

Keywords: language, lexical item, word, borrowings, Russian language, Turkisms, orientalism, borrowings of Roman-German origin.

Аннотация: Обмен слов с иностранными языками находит свое отражение в разных периодах истории народа. Слова иностранного происхождения которые имеют широкую частоту использования указывают на заимствованные происхождение соответствующих понятий или объектов. Языки-источники заимствований в русском языке различны. Заимствованные слова начали заходить из скандинавских, романо-германских, тюркских и западных славянских языков. Русский язык не потерял свою уникальность из за заимствованных слов, наоборот эти слова вошли в фонетический и грамматический строй и приобрели способы словообразования русского языка.

Ключевые слова: язык, лексическая единица, слово, обмен слов, русский язык, тюркизмы, ориентализм, романо-немецкие заимствования.

Dil; kültürün, insanların, toplumbiliminin, çalışma ve iletişim enstitülerinin, toplum şifresinin önemli bir aracıdır (Petrov 1991). Dil, toplumun leksik öğelerde kodlanmış ve o olmadan düşünülemez canlı dokularıdır. Hiçbir halk izole şekilde yaşamaz. Bu bağlamda tüm uluslararası ilişkiler bu ulusların dillerine de yansır. Böylece diller tek bir dil kuralına göre yeni sözler türetmekle değil, başka ulusların dillerinden yeni değişik kelimeler almakla da zenginleşir.

* Cumhurbaşkanlığı Bilim Kurumu, pusta_journal@mail.ru. Gönderim Tarihi: 01.03.2016. Kabul Tarihi: 31.05.2016.

Rus dilinin değişik dönemlerdeki yabancı dillerle kelime alışverişine Rus halkının tarihi de yansımaktadır. Diğer ülkelerle kurulan ekonomik, politik, askerî, kültürel ilişkiler, dilin gelişimine kendi mührünü vurmuş ve Rus halkının hayatındaki yeni gerçeklere ya yeni ad bulmayı veya diğer halkların dilinde var olan adları almayı zorunlu kılmıştır. Dilde çok kullanılan bazı kelimelerin yabancı kökenli olması o nesne ve algılamaların diğer dillerden alındığına işaret eder. Genellikle yabancı sözler kültür alışverişi sırasında dile geçer. Rusçaya *базар, башмак, папаха, серъги, плов, автомобиль, корабль, аэроплан, телефон, жакет, шербет, айран* leksik öğeler bu yolla girmiştir.

Rus halkının hayatında ortaya çıkan ve adı olmayan nesnelerin adları Rus dil sisteminin bütün aşamalarında ve semantik olarak Rusçaya özgü kullanım sürecinde oluşmuşlardır. Bu kelimeler kökenlerine göre yabancı sayılırlar. Fakat gramer yönünden, kelime türeme ilişkileri, dilde kullanım şekline göre bu leksik öğeler Rusça kelimelere dönüşür.

Rusçaya diğer dillerden geçen sözler Rus kelimesi olarak belirtilmektedir. Dile giren çok sayıda yabancı söz o kadar canlılık kazanır, kelime girdiği dilde leksik gramer sistemi kurallarına o kadar uyar ki kelimeler Rus dilinin kelime dağarcığında tek kökten kısaltmalara dönüşüp yeni anlamlar kazanabilirler.

Rus dili değişik dillerden kelime alışverişinde bulunmuştur. Rus diline sözler daha VIII – XII. yüzyıllarda İskandinav, Roman Germen, Türk ve diğer dillerden girmeye başlamıştır. Daha sonraki dönemde Rusçaya Batı Slav dillerinden kelimeler girmiştir. Rusçaya, Petro'nun yaşadığı ve ondan sonraki dönemlerde Felemenkçe ve Almancadan, XIX. yüzyılda Fransızcadan, XX. yüzyıldaysa İngilizceden sözler girmeye başlamıştır.

Rusçanın Türkçe kelimelerle teması özellikle, coğrafyasının büyük kısmını Türk dilli halkların oluşturduğu SSCB döneminde daha kuvvetli olmuştur. Günümüzde Rus dilinde yüzyıllar boyunca tüm Türk dillerinden geçme kelimeler vardır: *арбуз, алтын, алыї, амбал, аршин, базар, бакалея, башмак, болван, боярин, деньга, джейран, джигит, изюм, каган, казна, каравай, каракуль, колчан, курган, кушак, сундук, халат, шаровары, майдан, джинн, атлас, ашуз* vs.

Адат (Arap), *хадж* (Arap), *бест* (Fars), *дехкан* (Fars) gibi bazı Arapça ve Farsça kelimeler de Rusçaya Türk dilleri, bazılarıysa diğer komşu dillerin, örneğin Tacikçenin aracılığıyla geçmiştir.

XIX – XX. yüzyıllarda Rus dili, özellikle edebî dil – A. S. Puşkin, M. Y. Lermantov, A. A. Bsetujev – Marlinskiy, İ. A. Bunin, A. P. Çehov, B. M. Garşin, K. G. Paustovskiy, S. A. Yesenin gibi yazar ve şairler aracılığıyla Türkçe kelimeler almaya başlamıştır.

Чадра, намаз, салам, калым, Коран vs. gibi Türkçe kelimelere konusunu Doğu ve Kafkasya'dan alan eserlerde rastlanırdı. Örneğin; A. S. Puşkin *Kuran'la İlgili* bir dizi

şiiirler yazıyor, L. H. Tolstoy *Наси Мурат* ve *Казаклар* eserlerinde de Doğu motiflerini kullanıyordu. Hatta L. H. Tolstoy, M. Y. Lermontov ve A. A. Bestujev – Marlinskiy Doğu leksikonundan eserlerinin adlarında kullanmışlar («Хаджи Мурат», «Ашиг Гариб», «АмалатБек»).

Rusça bütün tarihi boyunca yalnızca Slav ve Türk dilli halklarla iletişimde olmadı. Doğal olarak Rusçada Romen, German dillerinden alınma kelimeler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Rus dili Yunan ve Latin dillerinin etkisinde de kalmıştır.

IX – X. yüzyıllarda Yunanca Rusçaya *баня, блюдо, кровать, лохань* vs. gibi yaygın kullanılan kelime geçmiştir. Kelimelerin çoğu din ile *ангел, анафема, демон, икона*; bilimsel terminoloji ile *грамматика, история, математика, философия*; bitki ve canlıların adı ile ilgiliydi. Daha sonraki tarihî dönemlerde Rusçaya Yunancadan (genellikle Slav ve Hint-Avrupa dilleri aracılığıyla) güzel sanatlar ve yeni bilim dallarıyla ilgili terimler girmiştir.

Rusçaya Latincenin etkisi özellikle XVI – XVIII. yüzyıllarda daha da yoğunlaştı. Güzel sanatlarda, bilim alanında, günlük yaşantıda Latince etkisi görülse de bu kelimeler daha çok Ukrayna, özellikle Leh dillerinden Rusçaya giriyordu.

Denizcilik terimlerinin çoğu Rus diline Felemenkçeden girmiştir: *гавань, лоцман, матрос, мичман, флот, шлюпка, шхуна, яхта* vb. XVII – XVIII. yüzyıllarda Almancadan günlük yaşantıya ait kelimeler ile askerî terimler geçmiştir: *вексель, гауптвахта, ефрейтор, лагерь* vb. Alman sözleri Rus diline XVIII. yüzyıl sonrası da yerleşmiştir. Bunlar savaş sırasında, özellikle de 1941 – 1945 yılları arasında dile girmiştir: *фюрер, рейхстаг, канцлер, капут* vs.

XVIII – XIX. yüzyıllarda ve XX. yüzyılın başlarında Rus dili Fransızcanın büyük etkisi altında kaldı. Bu dönemde Fransızcaı bilmek eğitimli insan için şart olmuştu. Fransızcadan alınan kelimeler Rusçanın kelime dağarcığına girmiştir. Çoğu insan bu kelimeleri yabancı dilden alıntı olarak fark edemez. *Абжур, афиша, актив, бал, балет, билет, пальто, туалет* vb. gibi kelimeler bunun örneğidir.

XX. ve XXI. yüzyıllarda Rusçaya İngiliz dilinin yaygın etkisi görülür. Bu bağlamda Rusçaya *андеграунд, бартер, байт, дисплей, диск, дистрибьютор, дилер, киллер, овертайм, ток-шоу, триллер, аутсайдер, бройлер, комикс, масс-медиа, чипсы, пудинг, бисквит, тренд, фаст-фуд, бургер, пицца, тур, электростанция, электроэнергия, рейс, отель, фантастика, жанр, шеф, криминал, лаборатория* gibi sözler girmiş oldu.

Rus diline yabancı kelimelerin girmesi onun özgünlüğünü bozmamıştır. Tam tersine alıntılar Rusçanın fonetik, gramer düzenine ve kelime yapımına uyum sağlamıştır. Alıntıların Rus dilinin kelime yapım öğelerini almasını yaygınlaştırdığı söylenebilir. Rusçaya çok eskilerden girmiş çoğu kelime o kadar dilin malı olmuştur ki kökenleri ancak etimolojik incelemeler sonucu bulunabilir. Buna örnek olarak

Türkçedeki *baş* – *верх, голова* kelimesinden; *башка, башня, башковитый*; *al* – *ярко-красный* kelimesinden *алый* veya *taşımak* kelimesinden *тащить* verilebilir. Genel olarak her dil kendi fonetik düzenini, dile giren kelimelerse söyleyişini korumaya çalışır. Bu yüzden de dilin fonetik düzendeki kaynak dilin sesleri aynen, karşılığı olmayan seslerse Rusçadaki benzeriyle verilir. Kelime alımı sırasında kelimenin söyleyiş şeklini değiştirerek, bazı seslerin diğerlerinin yerine geçmesi fonetik değişim olarak adlandırılır. Şöyle ki Rusçada Türkçede bulunan /ü/, /ö/, /é/ (kapalı /e/) gibi ince ünlüler, Azerbaycan Türkçesindeki /k/, /h/, /ğ/ gibi ünsüzler yoktur. Bu yüzden de Azerbaycan Türkçesinden Rusçaya giren bazı kelimeler kaynak dildekenden daha kalın söylenir. Dile uyum sürecinde sözün grafik görüntüsü değişebilir.

Herhangi bir yabancı dili öğrenmek için kelime dağarcığının geliştirilmesine dayalı zorlu ve uzun bir süreçten geçmek gerekir. Diğer dillerin yanı sıra Türk dillerinden alıntılardan oluşmuş kelime dağarcığına vâkıf olmadan Rus diline hâkim olunamaz. Şöyle ki N. N. Poppe Rusçada Türk dillerinden alıntı sayılan 2500 leksik öge olduğunu belirtir (Poppe 1965). Ders kitap ve gereçlerinin hazırlanması sırasında Rusçanın yabancı dil olarak öğretimi ve çağdaş eğitim yöntemlerinin işlenmesinde buna dikkat etmek gerekir.

Rusçayı öğrenen Türk dilli öğrenciler kendi dillerinden alınma veya tanıdık, fakat öğrendikleri dil Rusçanın kurallarına uygun olarak fonetik veya morfolojik değişime uğramış sözlere rastlayabilirler. Rusça okunan parçanın anlaşılması açısından yardımcı olsa bile, gramer ve imla hatalarına neden olabileceği için bunu dikkate almak gerekir. Rusçanın yabancı dil olarak öğretimi sırasında Rusçanın alıntıları Rusçayı öğrenen öğrencilere tanıdık olması, öğrenilen parçanın ona daha anlaşılır olmasına yardımcı olur.

Çalışmamız Rusçanın kelime hazinesinden yaptığımız tercih ve uyum kapsamına göre koşullandırılmıştı. Bu da Rus dilinin kelime hazinesinin alıntılar bakımından zenginleştirilmesine ve Türk dilli öğrencilerin Rusçayı yabancı dil olarak öğrenmelerinin hızlanmasına yardımcı olabilir.

Çalışmamızın temel hipotezi Türk dilli öğrencilerin ana dilinde Rusça aracılığıyla geçmiş ve çoğu zaman ilk şeklini koruyan, Rusçadaki söyleyişine yakın çok sayıda kelimeyi araştırmaktır. Rus dilinde verilen parçaları algılama ve Rus dilli birisiyle iletişim sırasında anlamakta yardımcı olabilecek çok sayıda Türk ve yabancı dillerden alıntılar vardır. Adı geçen leksik öğeler, imla – gramer kurallarına uygun ve doğru sesletimleri ile Türk dilli (Azerbaycan dilli) öğrencilerin Rusçayı öğrenmesi sırasında, öğretim ünitesi olarak okunan parçaların anlaşılmasında bir vasıta olabilir. Öğrencilerin Rusçaya girmiş yabancı sözleri ezberlemesinde ve Türk dilli öğrencilerin Rusça kelime dağarcığının zenginleştirilmesinde yardımcı olacaktır.

Biz, Türk dilli öğrencilere aşına olan, Rusçadaki Doğu ve Azerbaycan diline Rusçadan geçen ve uluslararası ortak kelimelere dayanarak, öğrencilere tanıdık gelen

aynı kelimelerin kullanıldığı parçaların öğrenim ünitelerine alınmasını öneriyoruz. Türk dilli öğrencilerin bildiği, fakat başka bir dile geçtiğinde şekil ve ses değişimine uğramış leksik öğelerin kullanılması onların Rusça söz birikiminin artmasına ve Rusçayı sözlü ve yazılı olarak öğrenmelerine yardımcı olacaktır.

Çalışma sırasında Rusçanın kelime hazinesinin zenginleşmesi ve Türk dilli öğrencilerin Rusçayı yabancı dil olarak öğrenimine yatkınlığı bakımından Rusçaya geçmiş Türkçe ve Azerbaycanlı öğrencilere kendi dillerinden aşına oldukları kelimeler ile yabancı kelimelerin en uygun değer yöntemini araştırdık. Bunun için Rus dilinde Türk ve ilişkide bulunulan diğer dillerden alınan uluslararası söz varlığını tespit etmek; Azerbaycan dilindeki Rusçanın leksik öğeleriyle ortak anlamlı (genellikle söyleyiş açısından), uluslararası kelimeleri, leksik alıntıları belirlemek; bu leksik öğelerin çağdaş Rus dilindeki kullanım sıklığını ortaya çıkarmak ve leksik öğelerin genel listesinden Rus dilini öğrenme sırasında kullanılan ders ünitelerine alınan kelimeleri belirlemek; Rusçayı yabancı dil olarak öğrenmek ve ders kitaplarına alınan leksik öğelerin kullanma sıklığını tespit etmek; Türk dilli öğrencilerin Rusçanın kelime hazinesi ve gramerini öğrenmelerinin verimliliğini yükseltmek ve onlarda konuşma yeteneğini geliştirmek için yeni metotlar uygulamak amaçlanmıştır.

Çalışmada kaynak ve malzeme olarak etimoloji sözlükleri, kelime bilimcilerinin çalışmaları, Rusçayı yabancı dil olarak öğrenen öğrenciler için önerilen edebiyat parçaları ve Bakü Slav Üniversitesi öğrencilerinin kompozisyon yazıları kullanılmıştır.

Araştırma sırasında Rusça-Azerbaycanca, Azerbaycanca-Rusça ve etimoloji sözlüklerdeki Türkçe ve uluslararası kelimelerin yazılımları yapıldı. Yazılım, leksik ders üniteleri hazırlanırken kullanılan leksik öğelerin sıklığını belirlemek amacıyla gerçekleştirildi. Azerbaycan Türkçesine Rusça aracılığıyla geçen uluslararası kelimeler ve Doğu kelimeleri; okunan parçaların ve verilen alıştırmaların anlaşılmasında, Türk dilli öğrencilerin Rusça kelime hazinesinin zenginleştirilmesinde yardımcı olabilir. Dikkatimizi özellikle Azerbaycan Türkçesine Rusça aracılığıyla geçen Roman, German kökenli kelimeler ve Türkçe sözler çekti. Şöyle ki asıl bunlar Rusçaya giren Türkçe kelimelerle beraber Azerbaycanlı öğrencilerin Rusça okudukları parçanın anlaşılmasını kolaylaştırabilirdi.

Sonuçta Rusçanın yabancı dil olarak öğrenimi sürecinde tarafımızdan alıştırmaya ve okuma parçalarına alınacak leksik öğelerin listesini yapmış olduk. Rusçadan alınan Doğu kelimelerinin ve leksik öğeler arasında Azerbaycan Türkçesine Rusça aracılığıyla geçenler arasında kullanım sıklığı çok olanları derledik. Ders ünitelerine ilk olarak Türk dilli öğrencilere Rusçayı öğretmede leksik minimumlar alınmalıydı. Türk dilli öğrencilerin Rus dilli arkadaşlarla iletişimi sırasında alınma kelimelerin akıllarında kalması için metodik öneriler hazırladık.

Rus ve Azerbaycan dillerinde aynı kelime köküne sahip leksik öğelerin yazılış Rusçayı yabancı dil olarak öğrenenler için tavsiye edilen parçaların sözlük içeriğini belirlemeye yardımcı olabilir.

Çalışma sonuçlarına göre Türkçe ve uluslararası alıntı bu kelimeler iki dilli ve alıntılar sözlüklerinin yazılmasında bu bağlamda Rusçayı yabancı dil olarak öğrenen filoloji bölümü öğrencilerinin Rusça kelime sayısının belirlenmesinde etkindir.

Türk dillilere Rusçanın yabancı dil olarak öğrenimi sürecinde kullanılan kelime kapsamını ve kesin kelime varlığını belirlemek için tarafımızdan Azerbaycan Türkçesine Rusçadan ve Rusça aracılığıyla Doğu ve Azerbaycan Türkçesi aracılığıyla Rusçaya geçen kelimelerin incelenmesi yapıldı. Sözlüklerden notlar çıkarıldı. Bu doğrultuda biz kullanılmayan bazı kelimeleri (örneğin, *чыха, араба, бабыуу* vs.) kaldırdığımız listeyi hazırladık. Daha sonra kullanım sıklığı 10'dan fazla olan kelimeleri derledik. Kullanım sıklığının belirlenmesinde L. N. Zazorin'in Rus Dilinin Kullanım Sıklığı Sözlüğü ve Çağdaş Rus Dilinin Kullanım Sıklığı Sözlüğü (*Rusçanın Ulusal Yapısı'nın* kaynaklarından (O. N. Lyaşevski ve S. A. Şarova'nın editörlüğünde) yararlanılmıştır.

Doğu kökenli ve uluslararası kelimelerin son listesi Bağımsız Cumhuriyetler Birliği kapsamında Rusçanın ortak kullanımı için onaylanmış listeye kıyaslanarak hazırlanmıştır. Kıyaslama sonucu onaylanmış listede çağdaş Rus dilinde kullanılan Doğu kökenli ve uluslararası kelimelerin büyük bir kısmının bulunmadığı belli olmuştur. Bu türden olan kelimelerin resmî kaydının yapılmamasının çağdaş Rus dilinde yüksek sıklıkta kullanılmaları dışında birtakım Türk dilli sözlerden oluşan kelimelerin resmî kayıt listesi Bağımsız Cumhuriyetler Birliği vatandaşlarının Rusçayı öğrenmeleri için de gereklidir.

Bu araştırma bize Rus dilinin minimum kelime sayısını belirlemek, Azerbaycanlı öğrencilerin kendi dillerinden tanıdık leksik öğeler sayesinde temel kelime sayısını artırmak, Türk dilli öğrencilerin dil alışverişi bakımından bildiği kelimelerin (Doğu ve uluslararası kelimelerin) sayısını çoğaltmak için fırsat sunmuştur.

Bunun dışında, araştırma sonucu ortaya çıkan veriler çağdaş Rus dili bölümü, genel dilbilimi ve anlam bilimi alanında çalışanların ders notları hazırlamalarına yardımcı olabilir.

Yabancı dil öğrenmenin, yabancı dildeki metinleri okumanın, kelime alışverişlerinin dil hazinesini zenginleştirdiğini; ayrıca, yeni kelime köklerinin, kelime türetme öğeleri ve terimler kazandırdığını da dikkate almak gerekir.

KAYNAKÇA

- BASKAKOV, N. A. (1986), *Tyurkskiye zaimstvovaniya v russkom yazıke// Vzaimodeystviye i vzaimovliyaniye yazıkov.* (Pod. red. Y. D. Deşeriyev), Moskova.
- VEKİLOVA, L. Q. (2008), *Rodnoy yazık kak linqvodidakticeskaya baza obuçeniya inoyazıku.// Formirovaniye Qumanitarnoqo prostranstva v stranax SNQ: vızovı, zadaçı, instrumenti.* Bakü.
- DMİTRİYEV, N. K. (1962), *O tyurkskix elementax russkoqo slovarya. // Stroy tyurkskix yazıkov.* Moskova: İzdatelstvo Vostoçnoy literaturı.
- PETROV, M. K. (1991), *Yazık. Znak. Kultura.* Moskova: Nauka.
- POPPE, N. N. (1965), *Vvedeniye v altayskuyu linqvistıku.* Wiesbaden: Introduction to Altaic Linguistics.